

DOI: 10.32347/2786-7269.2026.16.725-735

УДК 352

д.ю.н., старший науковий дослідник **Дніпров О.С.**,
dniprov.os@knuba.edu.ua, ORCID: 0000-0002-7157-9748,д.ю.н. **Нікітін В.В.**,
nikitin.vv@knuba.edu.ua, ORCID: 0000-0001-6915-6319,
Київський національний університет будівництва і архітектури

РЕФОРМА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ БЕЗПЕКОВИХ РИЗИКІВ: УПРАВЛІННЯ ГРОМАДАМИ ПРИ РЕЛОКАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ, РУЙНУВАННЯХ, ДЕФІЦИТІ РЕСУРСІВ

Повномасштабна збройна агресія проти України радикально змінила умови функціонування місцевого самоврядування: децентралізація з проєкту інституційної модернізації перетворилася на випробування стійкості, безперервності послуг і правової визначеності в громаді.

Стаття досліджує реформу місцевого самоврядування в середовищі безпекових ризиків, коли громади змушені одночасно управляти релокацією населення та внутрішнім переміщенням, реагувати на руйнування критичної й соціальної інфраструктури, діяти за умов дефіциту фінансів, кадрів і енергоресурсів. Доведено, що у воєнний час інститут місцевого самоврядування проявляє подвійну природу: він реалізує публічно-владні повноваження у сфері життєзабезпечення та безпеки, але водночас входить у приватно-правові відносини, пов'язані з управлінням комунальним майном, договірними механізмами відновлення, компенсаціями, житловими рішеннями для ВПО, обробкою персональних даних.

На підставі аналізу чинного законодавства України, узагальнення судових підходів щодо природи спорів з участю органів місцевого самоврядування та сучасних доктринальних джерел обґрунтовано концепцію «безпеково-адаптивної децентралізації» як моделі, що поєднує оперативність кризового управління з процесуальними гарантіями прав людини. Окремо виявлено проблеми нормативної фрагментарності у регулюванні відновлення територій та планувальних документів громад, на що вказує науковий аналіз правового забезпечення відбудови [1, с. 73-75].

Сформульовано пропозиції щодо вдосконалення законодавства і практики: уточнення розмежування повноважень громад та військових адміністрацій, усунення колізій планів і програм відновлення, запровадження мінімальних процедурних стандартів для рішень, що обмежують приватні права, стандартизація партнерських і договірних інструментів відбудови, а також підзвітність цифрових рішень у сфері обліку і соціальної підтримки.

Ключові слова: міське самоврядування; воєнний стан; територіальна громада; відновлення; військові адміністрації; внутрішньо переміщені особи; стійкість.

Вступ. Актуальність теми дослідження. Реформа місцевого самоврядування в Україні тривалий час описувалася мовою інституційної модернізації: спроможність громад, фінансова автономія, субсидіарність, наближення послуг до людини, управлінська інноваційність та відповідальність. Повномасштабна війна не лише змінила темп реформ, а й перетворила самоврядування на один із вузлів національної стійкості. Громада стала місцем, де стикаються фронтіві наслідки і цивільне життя, де рішучість адміністративних дій мусить співіснувати з правом і процедурою, а оперативність – з підзвітністю. Відтак децентралізація перестає бути суто управлінською політикою та набуває ознак конституційно-ціннісного механізму захисту гідності та прав людини в умовах ризику.

Релокація населення й внутрішнє переміщення стали соціальним фактом, який непрямо «перепише» бюджети громад, мережу закладів освіти та охорони здоров'я, систему соціальної підтримки, локальні ринки праці і, що не менш важливо, символічну ідентичність місця. Дослідники реформи місцевого самоврядування фіксують: міграційні процеси та постійні коливання чисельності вимушено переміщених громадян змінюють демографічну картину і вимагають нових підходів до моделювання надання адміністративних і соціальних послуг [2, с. 51-53].

У воєнних умовах динаміка населення набуває правового значення. Від неї залежить територіальна організація мережі закладів, розрахунок видатків, фінансова спроможність комунальних підприємств, визначення пріоритетів відновлення. Тому управління релокацією потребує від громад переходу від статичних планів до сценарних моделей, що допускають різні траєкторії заселення, повернення та повторного переміщення. У таких моделях дані стають фактом права: їхня коректність визначає рівність доступу до підтримки, справедливості розподілу ресурсів і законність відмов.

Руйнування інфраструктури перетворює управління на поєднання технічного, фінансового і правового мислення. Відновлення – це не лише питання будівельних матеріалів чи проектів, а питання легітимності: які об'єкти відбудовувати першими, за якими критеріями, на яких умовах і з яким контролем. Науковий аналіз нормативно-правового регулювання відновлення територіальних громад вказує на колізійність і фрагментарність регулювання планувальних документів відновлення, що створює ризики правової невизначеності та сповільнення процедур [1, с. 73-74].

Війна актуалізує питання меж компетенції, адже управлінська дія у громаді часто має «подвійну адресу»: вона спрямована і на захист публічного порядку, і на забезпечення приватних прав мешканців. Особливий правовий режим воєнного стану формує складне співвідношення цивільних органів місцевого самоврядування та військових адміністрацій. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» визначає рамки такого режиму та можливість реалізації повноважень в особливому порядку. Проте практична реалізація цих рамок вимагає точного розмежування: де завершується потреба безпеки і починається сфера демократичного самоврядування.

Методологічним ядром статті є теза про дуальну природу інституту місцевого самоврядування. Він одночасно є публічно-правовим інститутом влади й приватно-правовим учасником майнових і договірних відносин. У кризових умовах ефективність повинна бути підтримана процесуальними гарантіями та здатністю пояснювати рішення суспільству [3, с. 465-467].

Предметом дослідження є цілісна трансформація моделі місцевого врядування. Метою статті є обґрунтування концепції безпеково-адаптивної децентралізації як способу поєднання оперативності кризового управління з верховенством права, процедурною легітимністю та захистом приватних прав. Завдання дослідження полягає у розкритті правових передумов цієї концепції, аналізі ключових викликів релокації, руйнувань і дефіцитів, а також у формуванні пропозицій для законодавства і практики.

Актуальність теми. Актуальність теми визначається тим, що реформа місцевого самоврядування фактично працює «в умовах реального часу»: громади приймають рішення у просторі невизначеності, коли ризик повторних атак, відсутність повної інформації та дефіцит ресурсів вимагають оперативності. Проте оперативність не може підміняти правову визначеність. Саме тому науковий аналіз має спрямовуватися на механізми, які зберігають легітимність рішень, забезпечують відповідність закону, пропорційність втручання в права та підзвітність перед громадою.

Огляд досліджень. Огляд досліджень демонструє, що українська наукова думка сформувала важливі опори для такого аналізу. У статті Л. Горохової та В. Заглади показано етапність реформи та вплив війни на її третій етап, а також роль міграційних процесів у зміні моделей надання послуг [2, с. 51-55]. У дослідженні правового регулювання відновлення громад акцентовано колізії між підзаконними актами й законодавством, що можуть ставати бар'єрами для фінансування і реалізації проектів [1, с. 73-74].

Мета статті. Метою статті є обґрунтування концепції безпеково-адаптивної децентралізації як моделі реформування місцевого самоврядування в умовах воєнного стану та відновлення. Завдання полягають у визначенні

правових меж взаємодії органів місцевого самоврядування і військових адміністрацій, дослідженні механізмів реагування на релокацію та руйнування, показі дуальної природи інституту та формуванні пропозицій для законодавства і практики.

Виклад матеріалу. Конституційний зміст місцевого самоврядування визначає громаду як суб'єкта, який має право самостійно вирішувати питання місцевого значення. У воєнний час це право набуває особливого виміру: коли безпека загрожена, саме місцеві рішення забезпечують реальність прав, які в іншому разі лишилися б декларацією. Проблема полягає у тому, що воєнний стан створює додатковий контур влади, здатний зміщувати управлінські центри. Тому реформування у кризі має бути спрямоване на інституційне узгодження контурів, де «швидкість» не поглинає «право», а «доцільність» не знімає «відповідальність».

Релокація та внутрішнє переміщення вивели громади у простір інтенсивної соціальної взаємодії. Місцеве самоврядування стало ареною, де виробляються практики прийняття і співжиття, а також простором конфліктів, пов'язаних із розподілом ресурсів. Дослідники вказують, що міграційні процеси змінюють демографічну картину і потребують інших моделей сервісів [2, с. 52-53].

Управління переміщенням у громадах-реципієнтах часто вимагає негайних рішень, але їхні наслідки є довготривалими. Створення тимчасових центрів розміщення, перепрофілювання комунальних приміщень, зміна маршрутів транспорту, формування черг на послуги – усе це несе ризик обмеження прав та нерівності. Тому ефективне управління потребує не лише організаційної волі, а й процедурної «м'язової тканини»: правил доступу, прозорих критеріїв, мотивування та можливості перегляду. У кризовому врядуванні підкреслюється, що довіра суспільства залежить від здатності влади пояснювати рішення та демонструвати їхню справедливість [3, с. 3-4].

Дуальна природа місцевого самоврядування проявляється в житлових рішеннях особливо чітко. Рішення про надання тимчасового житла або компенсації одночасно є актом публічної влади й «вхідним квитком» у приватно-правові відносини – договори оренди, користування, управління майном. У воєнний час громада нерідко виступає посередником між власниками житла, донорами, державними програмами та потребами ВПО, а тому має діяти як гарант справедливості і як сторона цивільного обороту.

Проблематика руйнувань виводить на перший план відновлення як правову політику. Відновлення включає інвентаризацію втрат, оцінку збитків, визначення пріоритетів, просторове планування, бюджетування, створення проектів і контроль їх реалізації. Проте саме у сфері документів відновлення проявляється нормативна фрагментарність, яка здатна зупиняти практику.

Колізійність між підзаконними актами та законодавством щодо зв'язку плану відновлення і програми комплексного відновлення створює правову невизначеність [1, с. 73-74].

Умови дефіциту ресурсів роблять особливо значущим питання «хто вирішує» і «за якими правилами вирішує». Відбудова не є нейтральною: вона формує майбутнє простору, розподіл можливостей та якість життя. Саме тому процедури публічного обговорення, локальні консультації, прозорість критеріїв відбору проектів стають елементом правового порядку. Наукові рекомендації підкреслюють необхідність контролю та внутрішнього аудиту в процесах відновлення [1, с. 74-75].

Кадровий дефіцит у громадах є окремою формою вразливості. Він зумовлений мобілізацією, міграцією, руйнуванням робочих місць, психологічним вигоранням, а також тим, що складні проекти відновлення потребують компетенцій, які не завжди є на місці. Аналіз відновлення територій наголошує на нестачі кваліфікованих фахівців і складності розрахунків для планування [1, с. 74-75]. Вихід бачиться у поєднанні державних програм підсилення та міжмуніципальної кооперації, яка дозволяє громадам ділитися сервісами і експертизою.

Фінансова стійкість громади у воєнний період набуває характеру політики виживання. Втрата податкової бази, пошкодження майна, зростання соціальних видатків та необхідність відновлювальних проектів створюють постійну напругу між поточними витратами і інвестиціями у відбудову. У такій ситуації бюджетні рішення перетворюються на форму балансування прав і потреб, а бюджетна дисципліна стає частиною захисту прав людини.

Невід'ємною складовою фінансової стійкості є управління комунальним майном. Руйнування об'єктів, зміна функціонального призначення будівель, тимчасове використання майна для розміщення ВПО, передача майна для потреб оборони — усе це потребує чітких правових процедур і обліку. Належний правовий режим комунального майна важливий не лише для економіки громади, а й для судового захисту, адже саме майно часто стає предметом спорів.

Приватно-правовий вимір відновлення найповніше проявляється у договорах. Відбудова реалізується через підряд, постачання, проектування, технічний нагляд. Навіть коли фінансування є публічним, юридична форма виконання проекту здебільшого приватно-правова. Це означає, що громада повинна мати договірну компетентність, здатність формувати технічні завдання, контролювати виконання і захищати інтерес у спорі. Кризове врядування наголошує, що в умовах дефіциту «помилка контракту» може коштувати так само дорого, як і «помилка рішення» [3, с. 468-470].

Партнерські моделі відновлення, включно з елементами публічно-приватного партнерства, є привабливими, але водночас ризикованими. Воєнний час підсилює асиметрію сторін: приватний партнер може мати технології та ресурси, а громада – суспільний мандат і обов'язок діяти неупереджено. Тому правова рамка партнерств повинна захищати публічний інтерес, але не блокувати ініціативу. У цій площині «прозорість» набуває не риторичного, а правового значення, бо від неї залежить довіра донорів і мешканців.

Публічні закупівлі в умовах війни часто перебувають у режимі винятків та прискорення, але прискорення не має перетворюватися на непрозорість. Відновлення потребує швидкості, однак швидкість без контролю народжує корупційний ризик і руйнує соціальний контракт. Саме тому внутрішній аудит, який пропонують посилити дослідники відновлення, має бути не формальністю, а частиною управлінської культури [1, с. 74-75].

Судова практика відіграє для громад роль «мапи ризиків», бо вона показує, де рішення органу місцевого самоврядування буде кваліфіковане як владне, а де – як таке, що породжує приватно-правові наслідки. Верховний Суд підкреслює, що ненормативні акти органів місцевого самоврядування є актами одноразового застосування і вичерпують свою дію фактом виконання, що має значення для способів захисту прав [4]. У відновленні це означає: скасування рішення після його виконання може бути юридично і фактично недостатнім, а відтак вагомішими стають вимоги про відшкодування та інші цивільно-правові способи захисту.

У питаннях юрисдикції показовим є підхід Великої Палати Верховного Суду щодо оскарження рішень органів місцевого самоврядування про створення, реорганізацію або ліквідацію комунальних закладів [5]. Для громад цей підхід має практичну цінність, оскільки він вимагає заздалегідь будувати рішення так, щоб вони витримували судовий контроль за процедурою, компетенцією та мотивуванням.

Цифровізація управління стала фактором, що підвищив здатність громад реагувати на виклики, але створив новий простір ризиків. Якщо рішення про підтримку чи житло ухвалюються з опорою на дані, то якість і прозорість даних стають частиною правового захисту. Підзвітність цифрових рішень та процедури виправлення помилок є умовою справедливості, що підкреслюється доктриною кризового управління [3, с. 471-472].

Узагальнюючи, концепція безпеково-адаптивної децентралізації полягає у тому, що децентралізація в умовах війни не зупиняється, а змінює пріоритети. У її центрі знаходиться безперервність базових послуг, правова визначеність відновлення, процедурна легітимність рішень та здатність громади використовувати і публічно-правові, і приватно-правові інструменти без втрати

відповідальності. Наукові підстави для такого підходу містяться у дослідженнях відновлення територій [1, с. 74-75] та у дослідженнях реформування місцевого самоврядування [2, с. 54-57].

Організація надання адміністративних послуг у воєнний час стала тестом на інституційну гнучкість громади. Центри надання адміністративних послуг, мобільні офіси, дистанційні сервіси, співпраця між громадами у форматі спільних сервісів – усе це демонструє, що децентралізація працює не лише як розподіл повноважень, а як розподіл доступності права. Для переміщених осіб доступ до реєстраційних і соціальних процедур часто є доступом до самого статусу і до можливості відновлення життя.

Водночас правова визначеність адміністративних процедур є критичною. У кризі зростає спокуса підмінити процедуру «зручністю» або «ручним управлінням». Проте саме процедура забезпечує рівність і недискримінацію. Коли громада встановлює правила черговості, критерії пріоритету, умови доступу до тимчасового житла чи гуманітарної допомоги, вона фактично формує локальні стандарти справедливості, і ці стандарти повинні бути публічними, мотивованими та підконтрольними.

Питання цивільного захисту і підготовки до надзвичайних ситуацій у період війни перетворилися на щоденну практику громад. Тут важливо побачити дуальність інституту: рішення про укриття, евакуацію, режим роботи критичної інфраструктури є публічно-владними, але вони можуть вимагати приватно-правових дій – договорів оренди приміщень під укриття, підряду на облаштування, компенсацій власникам, використання майна. Юридична акуратність таких відносин визначає не лише законність, а й фізичну безпеку людей.

Безпекові ризики впливають на територіальне планування громад. Просторові рішення, які у мирний час могли розглядатися як «розвиткові», у воєнний час набувають виміру ризик-менеджменту: зонування з урахуванням загроз, резервні маршрути логістики, дублювання критичних мереж, розміщення об'єктів енергозабезпечення з урахуванням стійкості. Нормативні колізії у сфері документів відновлення ускладнюють ці рішення і потребують усунення [1, с. 73-74].

Особливої ваги набуває міжмуніципальна кооперація. У кризі громади, які поодиночі не здатні утримувати певні сервіси або реалізувати складні проекти, можуть об'єднувати ресурси, створювати спільні підприємства чи сервісні центри, ділитися експертизою. У цій моделі проявляється одна з найцінніших ідей децентралізації: автономія не означає ізоляцію, а солідарність може бути інституціоналізованою.

На рівні публічної комунікації місцеве самоврядування у війні виконує роль «адреси довіри». Людина звертається до громади не лише за послугою, а за поясненням, відчуттям захищеності, підтвердженням того, що її потреба бачима. У кризовому врядуванні наголошується на значенні комунікації як управлінського ресурсу, який зменшує паніку та конфліктність [3, с. 465-467].

Судовий контроль у воєнний період не є перешкодою ефективності, якщо він працює як механізм правової визначеності. Для громад важливо бачити у судовій практиці орієнтир до того, як формулювати рішення, мотивувати їх, документувати процес і дотримуватися компетенції. Позиція про одноразовість ненормативних актів органів місцевого самоврядування підкреслює ціну процедурної помилки: після виконання акту повернення «як було» може бути неможливим [4].

У сфері відновлення це означає, що громада повинна інституційно «передбачати спір»: збирати доказову базу, фіксувати критерії, забезпечувати прозорість процедур, формувати договірні умови так, щоб вони витримували перевірку. Це є не надмірною бюрократією, а юридичним інструментом управління ризиками і захисту бюджету громади.

Нарешті, реформування місцевого самоврядування у воєнний час потребує осмислення у європейському контексті. Європейська хартія місцевого самоврядування закріплює принципи автономії, належних ресурсів та судового захисту самоврядних прав. У кризі ці принципи не втрачають сили, а, навпаки, проявляють свою практичну сутність: автономія забезпечує швидку реакцію, ресурси – життєздатність, судовий захист – легітимність.

Отже, безпеково-адаптивна децентралізація повинна мислитися як реформа, що водночас підсилює управлінську ефективність і правову культуру. Вона вимагає не лише нових норм, а й нових управлінських звичок: сценарного планування, документування рішень, прозорості критеріїв, професійної договірної роботи, цифрової підзвітності й солідарності громад.

Висновки.

Війна показала, що місцеве самоврядування є інститутом, який утримує суспільство в стані повсякденної функціональності. На рівні громади вирішуються задачі, що поєднують безпеку і право, соціальну підтримку і бюджет, інфраструктуру і договори, планування і людську гідність. Тому реформування місцевого самоврядування у воєнний період повинне сформувати систему правових і управлінських гарантій, які дозволяють громаді бути стійкою і водночас залишатися правовою.

Першою проблемою, що потребує законодавчої уваги, є фрагментарність і колізійність регулювання відновлення та документів планування. Науковий аналіз відбудови територіальних громад демонструє суперечності щодо

обов'язковості окремих документів, що у практиці здатне сповільнювати відновлення [1, с. 73-74]. Усунення цих колізій має забезпечити передбачувану траєкторію від стратегії до проекту і фінансування та зменшити формалізм.

Друга проблема полягає у необхідності чіткого компетенційного розмежування між органами місцевого самоврядування та військовими адміністраціями. Нормативне закріплення мінімальних процедурних стандартів для рішень, що обмежують приватні права, є умовою поєднання безпеки та верховенства права. Доктрина кризового врядування підкреслює роль процедурної справедливості як основи довіри [3, с. 467-469].

Третя проблема пов'язана з приватно-правовим виміром відновлення. Громади потребують інструментів, що дозволяють швидко і прозоро укласти договори відбудови, керувати комунальним майном, залучати приватних партнерів і донорів, забезпечуючи при цьому контроль якості та запобігання корупційним ризикам. Внутрішній аудит і контроль, як підкреслює науковий аналіз відновлення, є складовою управлінської спроможності [1, с. 74-75].

Четверта проблема стосується цифровізації. Платформи обліку та підтримки стають частиною інституційної спроможності громади. Без підзвітності цифрових рішень виникають ризики помилок та нерівності. Потреба аудитів, прозорості критеріїв і процедур виправлення даних як складових захисту прав людини узгоджується з підходами кризового управління [3, с. 471-472].

Внесок цієї наукової статті полягає у поєднанні реформування місцевого самоврядування, правового регулювання відновлення та доктрини кризового врядування через концепт дуальної природи інституту. Запропонована модель безпеково-адаптивної децентралізації формує критерії правової якості управлінських рішень у кризі та пропонує напрями змін законодавства і практики, здатні підвищити стійкість громад без зниження стандартів захисту приватних прав.

Список використаних джерел

1. Горбата Л.П. Нормативно-правове регулювання процесу відновлення територіальних громад в Україні. Публічне управління і адміністрування в Україні. 2023. Вип. 37. С. 71–75. DOI: 10.32782/pma2663-5240-2023.37.13.
2. Горохова Л.В., Заглада В.М. Реформування місцевого самоврядування в Україні. Регіональні студії. 2023. № 33. С. 51–57. DOI: 10.32782/2663-6170/2023.33.9.
3. Нікітін В.В. Управління в умовах надзвичайних ситуацій: досвід України під час війни. Просторовий розвиток: Науковий збірник. Київ КНУБА 2025. № 14. С. 465-474. DOI: 10.32347/2786-7269.2025.14.465-474.
4. Верховний Суд. Рішення судових палат від 12.12.2022. (позиція щодо ненормативних актів органів місцевого самоврядування як актів одноразового застосування). Офіційний вебсайт Верховного Суду: supreme.court.gov.ua.

5. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 02.08.2023 у справі № 925/1741/21 (щодо належної юрисдикції оскарження рішень органів місцевого самоврядування про створення/реорганізацію/ліквідацію комунальних закладів).

6. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

7. Савчук А.В. Правові аспекти та виклики при виконанні завдань із функціонування Єдиної державної системи цивільного захисту в особливий період // Збірник тез доповідей I Міжнародної науково-практичної конференції «Цивільний захист в умовах війни», 17–18 квіт. 2025. Львів: ЛДУ БЖД, 2025.

8. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>.

Doctor of Law **Oleksii Dniprov**,
Doctor of Law **Volodymyr Nikitin**,
Kyiv National University of Construction and Architecture

LOCAL SELF-GOVERNMENT REFORM UNDER SECURITY RISKS: GOVERNING COMMUNITIES AMID POPULATION RELOCATION, DESTRUCTION, AND RESOURCE SCARCITY

Russia's full-scale war against Ukraine has transformed local self-government from a conventional decentralization agenda into a resilience-oriented governance framework. This article explores local self-government reform under security risks, focusing on community governance amid population relocation and internal displacement, infrastructure destruction, and acute resource scarcity. The study substantiates the dual nature of local self-government: municipalities exercise public authority to ensure safety and continuity of essential services, while simultaneously engaging in private-law relations related to municipal property management, contractual recovery mechanisms, compensation schemes, housing solutions for internally displaced persons, and personal data processing. Based on Ukrainian legislation, doctrinal sources, and Supreme Court approaches to the legal characterization of disputes involving local authorities, the paper develops the concept of "security-adaptive decentralization", integrating operational crisis governance with due process and proportionality safeguards. Particular attention is paid to regulatory fragmentation in recovery planning instruments; Ukrainian scholarship highlights legal inconsistencies between recovery plans and comprehensive recovery programs [1, pp. 73-75]. The article proposes targeted legislative and practical improvements: clearer division of competences between elected local bodies and military administrations during martial law, harmonization of

recovery planning documents, minimum procedural standards for rights-limiting decisions, standardized partnership and contracting tools for reconstruction, and accountability mechanisms for municipal digital platforms.

Keywords: local self-government; martial law; territorial community; recovery; military administrations; internally displaced persons; resilience.

REFERENCES

1. Horbata, L.P. Normatyvno-pravove rehulivannia protsesu vidnovlennia terytorialnykh hromad v Ukraini [Legal regulation of the process of restoration of territorial communities in Ukraine]. *Publichne upravlinnia i administruvannia v Ukraini*, 2023, № 37, pp. 71–75. DOI: 10.32782/pma2663-5240-2023.37.13. URL: <https://doi.org/10.32782/pma2663-5240-2023.37.13>. {in Ukrainian}.
2. Horokhova, L.V., & Zahlada, V.M. Reformuvannia mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini [Local self-government reform in Ukraine]. *Rehionalni studii*, 2023, № 33, pp. 51–57. DOI: 10.32782/2663-6170/2023.33.9. URL: <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2023.33.9>. {in Ukrainian}.
3. Nikitin V.V. Upravlinnia v umovakh nadzvychnykh sytuatsii: dosvid Ukrainy pid chas viiny // *Prostorovi rozvytok: Naukovi zbirnyk*. Kyiv: KNUBA, 2025. № 14. pp. 465–474. DOI: 10.32347/2786-7269.2025.14.465-474. {in Ukrainian}.
4. Verkhovnyi Sud. Rishennia sudovykh palat vid 12 hrud. 2022 (pozytsiia shchodo nenormatyvnykh aktiv orhaniv mistsevoho samovriaduvannia yak aktiv odnorazovoho zastosuvannia) [Supreme Court: decision of judicial chambers of December 12, 2022 (approach to non-normative acts of local self-government bodies as one-time acts)]. Ofitsiinyi vebsait Verkhovnoho Sudu. URL: <https://supreme.court.gov.ua>. {in Ukrainian}.
5. Velyka Palata Verkhovnoho Sudu. Postanova vid 02 serp. 2023 u spravi № 925/1741/21 (shchodo nalezhnoi yurysdyktsii oskarzhennia rishen orhaniv mistsevoho samovriaduvannia pro stvorennia/reorhanizatsiiu/likvidatsiiu komunalnykh zakladiv) [Grand Chamber of the Supreme Court: decision of August 2, 2023 in case № 925/1741/21 (jurisdiction for challenges to local self-government decisions on municipal institutions)]. {in Ukrainian}.
6. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28 cherv. 1996. № 254k/96-VR [Constitution of Ukraine: Law of Ukraine of June 28 1996 № 254k/96-VR]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>. {in Ukrainian}.
7. Savchuk, A.V. Pravovi aspekty ta vyklyky pry vykonanni zavdan iz funktsionuvannia Yedynoi derzhavnoi systemy tsyvilnoho zakhystu v osoblyvyi period [Legal aspects and challenges in performing tasks of the Unified State Civil Protection System in a special period]. In: *Zbirnyk tez dopovidei I Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Tsyvilnyi zakhyst v umovakh viiny»*, 17–18 kvit. 2025. Lviv: LDU BZhD, 2025. {in Ukrainian}.
8. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu: Zakon Ukrainy vid 12 trav. 2015. № 389-VIII [On the legal regime of martial law: Law of Ukraine of May 12 2015 № 389-VIII]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>. {in Ukrainian}.